

Л.Ж. Бегалиева¹, **А.М. Усенова^{1*}**,
Д. Нургалиева², **Н. Салыбек¹**

¹М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: akkenzhe_08@mail.ru

ЖЕЛІЛІК ҚОҒАМНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ДИНАМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ МОДЕЛІ

Қазіргі кезеңде білім беру жүйесін цифрландыру жаһандық даму үдерістерінің маңызды мегатенденцияларының бірі ретінде сипатталады. Осыған байланысты қоғамның желілік сипатта дамуының өзектілігі артып келеді. Желілік коммуникация әлеуметтік институттардың өзгеруіне, сондай-ақ әлеуметтік өзара қатынастардың жаңа формаларының қалыптасуына ықпал ететін маңызды факторлардың бірі болып табылады. Мұндай орта ынтымақтастықтың, өзара әрекеттесудің және өзін-өзі ұйымдастырудың жаңа мүмкіндіктерін қалыптастырып, желілік қоғамның әлеуетін тиімді пайдалануға жағдай жасайды. Сонымен қатар ақпараттың жедел таралуы, коммуникациялық байланыстардың икемділігі және виртуалды әлеуметтік кеңістіктің кеңеюі әлеуметтік бәсекелестіктің және теңсіздіктің жаңа формаларының пайда болуына, сондай-ақ жеке тұлғалар мен әлеуметтік топтар арасындағы қарым-қатынас мазмұны мен сипатының өзгеруіне әсер етуде.

Мақалада желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын дамыту мәселесі қарастырылады. Зерттеу барысында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың теориялық негіздері айқындалып, желілік ортада нәтижелі қарым-қатынас пен өзара әрекеттесуді қамтамасыз ететін негізгі компоненттер жүйеленді. Зерттеудің негізгі мақсаты – желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайларына бейімделген болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру моделін теориялық тұрғыдан әзірлеу және оның тиімділігін жоғары оқу орны жағдайында тәжірибелік апробациядан өткізу.

Зерттеу аясында желілік қоғам жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларының құрылымдық компоненттері, оларды бағалауға мүмкіндік беретін критерийлер мен көрсеткіштер қарастырылды. Ұсынылған модельдің тиімділігін анықтау үшін студенттердің тиісті коммуникативтік сипаттамаларының қалыптасу деңгейін бағалауға бағытталған эмпирикалық зерттеу жүргізілді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің 152 студент қатысты.

Түйін сөздер: желілік қоғам, желі, коммуникация, дағды, коммуникативтік дағды, құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, әлеуметтік құрылым, әлеуметтік-динамикалық жағдай, модель.

L. Begaliyeva¹, A. Ussenova^{1*}, D. Nurgaliyeva², N. Salybek¹

¹M. Auezov South Kazakhstan University named after M.Auezov, Shymkent, Kazakhstan

²Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: akkenzhe_08@mail.ru

Modeling of Formation of Communication Skills of Future Teachers-psychologists in the Socio-dynamic Conditions of a Network Society

In the modern educational sphere, digitalization occupies a leading position as one of the major global megatrends, highlighting the growing importance of the formation of a “network society.” This indicates that network communication is regarded as a system-forming source of transformation of social institutions and restructuring of social relations. It contributes to the development of new mechanisms of cooperation and self-organization within the network society and enables the realization of its positive potential. At the same time, the high speed of information exchange in the network society, flexible structures of interaction, and the development of a virtual social space may intensify social competition and inequality and change the nature of communication among individuals and social groups. The article examines the problem of developing the communication skills of future educational psychologists un-

der the socially dynamic conditions of the network society. The development of communication skills among future educational psychologists is theoretically substantiated and characterized by components that ensure effective interaction in a network environment. The aim of the study is to develop a model for fostering the communication skills of future educational psychologists under the socially dynamic conditions of the network society and to test this model in a higher education institution. A brief analysis of the components, criteria, and indicators of the communication skills of future educational psychologists in the context of the network society was conducted. The model was tested within the framework of an empirical study aimed at diagnosing the level of development of specific characteristics. A total of 152 students from M. Auezov South Kazakhstan University participated in the experimental pedagogical study.

Keywords: network society, network, communication, skills, communication skills, competence, communicative competence, social structure, socio-dynamic conditions, model.

Л.Ж. Бегалиева¹, А.М. Усенова^{1*}, Д. Нургалиева², Н. Салыбек¹

¹Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Казахстан

²Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: akkenzhe_08@mail.ru

Моделирование формирования коммуникативных навыков будущих педагогов-психологов в социально-динамических условиях сетевого общества

В современной сфере образования ведущее место занимает цифровизация как одна из главных мегатенденций развития в мире, что актуализирует направление формирования «сетевого общества». То есть это свидетельствует о том, что сетевая коммуникация рассматривается как системообразующий источник трансформации социальных институтов и формирования социальных отношений, способствует развитию новых механизмов сотрудничества и самоорганизации в сетевом обществе, и приобретению сетевым обществом положительного потенциала. Высокая скорость обмена информацией в сетевом обществе, гибкие структуры взаимодействия и факторы формирования виртуального социального пространства приводят к усилению социальной конкуренции и неравенству, изменению характера коммуникации для отдельных лиц или социальных групп. В статье рассматривается проблема формирования коммуникативных навыков будущих педагогов-психологов в социально-динамических условиях сетевого общества. Формирование коммуникативных навыков будущих педагогов-психологов теоретически обосновано и характеризуется компонентами, обеспечивающими эффективное взаимодействие в сетевой среде. Цель исследования – разработка модели формирования коммуникативных навыков будущих педагогов-психологов в социально-динамических условиях сетевого общества и ее апробация в вузе. Проведен краткий анализ компонентов, критериев и показателей коммуникативных навыков будущих педагогов-психологов в условиях сетевого сообщества. Апробация модели проведена в рамках эмпирического исследования, направленного на диагностику уровня выраженности конкретных характеристик. В опытно-педагогической работе приняло участие 152 студента Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова.

Ключевые слова: сетевое общество, сеть, коммуникация, навыки, коммуникативные навыки, компетентность, коммуникативная компетентность, социальная структура, социально-динамические условия, модель.

Кіріспе

«Әділетті Қазақстанның экономикалық бағыты: инновация және адами капитал» атты Жолдауында (2023) Мемлекет Басшысы: «Елімізге жаңа технологияларды игеріп, инновациялық оймен жұмыс істейтін, өзгерістерге тез бейім мамандар қажет. Білім беру саласы цифрлық трансформация мен жасанды интеллект мүмкіндіктерін толық пайдалану қажет», – деп атап көрсетуі сандық мәдениет пен адами құндылықтар арасындағы тепе-теңдікті сақтай алатын жаңа кәсіби модельдің негізін құрайды.

Ғылыми-экономикалық, техникалық даму стратегиясын жүзеге асырудың басты шарты жаңа кәсіптерге қойылатын талаптар, өзгермелі құндылықтар мен бағыт-бағдарларды ескере отырып, цифрлық ортада өмір сүріп, кәсіби қызметін жүзеге асыра алатын түлек дайындауға бағытталған ұлттық білім беру жүйесін модернизациялау болып табылады.

Сонымен қатар 2026 жылдың «Цифрландыру және жасанды интеллект жылы» деп жариялануы білім саласында инновациялық технологияларды кеңінен қолдану қажеттілігін нақтылай отырып, «Жасанды интеллект тек IT саласында

емес, әлеуметтік және білім беру сфераларында да күнделікті тәжірибеге айналуы тиіс», – деп тұжырымдалуы желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мәселесінің өзектілігін айқындай түседі.

Сондықтан желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру мәселесі ерекше өзектілікке ие:

- желілік қоғамда коммуникация көп арналы, интерактивті және жедел сипатқа ие, дәстүрлі офлайн кеңістікпен қатар цифрлық платформа-ларда өзара әрекеттесу болашақ педагог-психологтардан вербалды және вербалды емес қарым-қатынас тәсілдерін меңгерумен қатар, цифрлық коммуникация мәдениетін, медиасауаттылықты және онлайн-консультация жүргізу дағдыларын талап етеді;

- желілік қоғамдағы әлеуметтік қатынастардың динамикасының жастардың психологиялық ерекшеліктеріне әсер етуі болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдылары ақпарат жеткізумен шектелмей, эмпатиялық тыңдау, сенімді қарым-қатынас орнату, конфликтіні конструктивті шешу және психологиялық қолдау көрсету қабілеттерін қамтуы тиіс;

- желілік қоғамда кәсіби іс-әрекеттің пәнаралық және коллаборативтік сипаты арта түсуі болашақ педагог-психологтардың ата-аналармен, әріптестермен, әкімшілікпен және басқа да мамандармен тұрақты байланыс орнатуында тиімді іскерлік коммуникация, командалық жұмыс, келіссөз жүргізу және фасилитация дағдыларын талап етеді;

- қазіргі қоғамда ақпараттың шамадан тыс көптігі мен жылдам өзгеруі болашақ педагог-психологтардың сыни ойлауын және рефлексивтік қабілетін дамытуға бағытталады. Коммуникативтік дағдылар тұлғаның өзін-өзі танытуына, кәсіби ұстанымын дәлелдей алуына және кәсіби этика нормаларын сақтай отырып пікір алмасуына негіз болады.

Осы орайда, желілік қоғамның тұжырымдамалық, теориялық және мазмұндық-әдіснамалық негіздерін зерттеу, ақпараттық дәуірдің құрылымдық сипаттамаларының теориялық моделін талдау қажет.

Зерттеудің мақсаты: желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру моделін теориялық түр-

ғыда негіздеу және оның тиімділігін тәжірибеде тексеру болып табылады.

Зерттеудің міндеттері: «желі», «желілік қоғам», «коммуникация», коммуникативтік дағды» ұғымдарын теориялық талдау; желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайларын анықтап, оның болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға әсерін зерттеу; желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың теориялық моделінің тиімділігін анықтау.

Әдебиеттерге шолу

Қазіргі цифрлық трансформация үдерістері мен ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы болашақ педагог-психологтар тұлғасына қойылатын талаптарды түбегейлі өзгертуде, соның ішінде олардың кәсіби-коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың қажеттілігін алға тартады.

Зерттеу мәселесін тұжырымдамалық негіздеу базалық ұғым ретінде «желі», «желілік қоғам», «желілік құрылым немесе әлеуметтік құрылым» ұғымдарына талдау жасаудың қажеттілігін көрсетеді.

«Желі» ұғымы қазіргі уақытта әмбебаптық сипатта қолданылады, мысалы: желілік экономика, желілік логика, желілік құрылымдар, желілік интеллект, желілік графика және т.б.

«Желі – бұл өзара байланысты түйіндердің жиынтығы, түйіннің маңыздылығы желі мақсаттарына қол жеткізуге ықпал ететін кіріс ақпаратын өңдеудің тиімділігіне байланысты.

«Желілік қоғам» (network society) терминінің шығу тарихына назар аударсақ, бұл ұғымды алғаш рет норвегиялық ғалым Стэйн Брейтен(1981)«Адам және қоғам модельдері» кітабында (ұсынған, ол ағылшын зерттеушісі Джеймс Мартин қолданған сымсыз қоғам (wired society) ұғымына ұқсас болып келеді.

Қазіргі қоғамды зерттеуде желілік тұғырдың жеке бағытын – экономикалық желілік талдау К. Фримен, Э. фон Хиппел, П. Димаджио және басқалардың еңбектерінде ұсынылады. Бұл бағыт қоғамдағы технологиялық және экономикалық дамумен желілік байланыстардың қалыптасуымен тығыз байланысты. Желілік қоғам теориясына постиндустриалды қоғамның

Д. Белл, К. Кумар, білім қоғамының Ф. Уэбстер, «модернити» тұжырымдамасының авторла-

ры Э. Гидденс, У. Бек, футурологтар Э. Тоффлер, Дж. Нейсбит үлес қосқан.

Заманауи қоғамдағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуы, цифрлық ортада өзара әрекеттесудің кеңеюі және әлеуметтік байланыстардың виртуалды форматқа көшуі тұлғааралық қатынастың жаңа үлгілерін қалыптастыруда. Бұл үдерісті «желілік қоғам» ұғымы арқылы ғылыми айналымға енгізген М.Кастельс (2004) қазіргі қоғамның құрылымы ақпараттық ағындар мен желілік байланыстарға негізделетінін атап көрсеткен.

М. Кастельс (2004) желілік қоғам тұжырымдамасының негізін қалаған. Автор жаңа қоғам құруға негіз болатын үш тәуелсіз үдерісті атап өтеді, олар: ақпараттық-технологиялық революция; қоғамдық формация (капитализм мен коммунизм) жүйелерінің дағдарысы; жаңа әлеуметтік қозғалыстардың кең таралуы. Осы үш үдеріс жаңа әлеуметтік құрылымның (желілік қоғам), жаңа экономикалық құрылымның (жаһандық ақпараттық экономика) және жаңа мәдениеттің («нақты виртуалдылық» мәдениет) дамуына түрткі болады. Желілік қоғам – бұл әлеуметтік құрылымы микроэлектроникаға негізделген ақпараттық және коммуникациялық технологиялар негізінде жұмыс істейтін желілерден тұратын қоғам, барлық белгілі қоғамдар билік, байлық және мағына көзі ретінде ақпарат пен білімге негізделген.

Желілік қоғам мен коммуникацияның желілік формалары мәселесін жан-жақты зерттеген М. Кастельстің (2004) тұжырымдамасын жаһандану мен ақпараттандыру арқылы өзгеретін әлемдегі заманауи қоғамды, билікті, экономиканы, әлеуметтік өмірді түсіндіретін макротеориялар деп атауға болады.

Желілік қоғам теориясының дамуы әлеуметтік, саяси және экономикалық құбылыстарды қамтитын әртүрлі әдіснамалық алғышарттармен негізделеді. М. Казаков (2014) қазіргі қоғамның дамуын желілік қоғам ретінде түсіндіру батыстың ғылыми қауымдастығында танымал дей отырып, ақпараттық қоғамның қарқынды дамуы «ақпараттық қатынастың коммуникацияның желілік формаларын зерттеу саласына ауысуына», әлеуметтіліктің жаңа түрі ретінде желілік қоғамның қалыптасуының негізі коммуникативтік факторларға байланысты деп есептейді. Сонымен қатар автор қазіргі қоғамның макроәлеуметтік құрылымдарында әлеуметтік ынтымақтастықтың төмендеуінің байқалуы қоғамның даралануы, ол әлеуметтік топтар тарапынан

шоғырлануға саяси ерік-жігердің төмендеуінің салдары деп тұжырымдайды. Қазіргі қоғамдағы ынтымақтастықтың негізгі формасының бірі – интернет-қауымдастықтарға белсенді қатысу артуда, бұл тенденция әлеуметтік ынтымақтастықтың жастар ортасында, интернет-қауымдастықтардағы күнделікті байланыстар деңгейінде жүзеге асырылуы көрсетеді және оны «микрорынтымақтастық» деп атауға болады.

Бүгінгі таңда электронды байланыс құралдарын кеңінен қолдану желілік қоғам мен желілік коммуникациялардың дамуын анықтайды. Автоматтандырылған оқытудың негізі сандық визуализация философиясы (CAI – Computer-Aided Instruction) тұжырымдамасының авторлары А. Денес және М.М. Кайч «сандық ақпараттық жарылыс дәуіріндегі коммуникацияның жаңа түсінігін негіздеп, коммуникация сандық сипаттағы субъектілердің қарым-қатынас техникасын сипаттайды», – деп тұжырымдайды.

Сондықтан «коммуникация», «коммуникативтік дағдылар» түсінігін нақтылау қажет. Коммуникация ойлармен, мәліметтермен, идеялармен және т.б. алмасу ретінде түсіндіріледі, белгілі бір мазмұнды бір санадан (ұжымдық немесе жеке) екіншісіне материалдық тасымалдаушыларда жазылған белгілер арқылы беру деп анықталады. Сонымен қатар «коммуникация» адамдар арасындағы іскерлік және тұлғааралық қатынастардың құрылымын және адами қарым-қатынаста ақпарат алмасуды сипаттау үшін бірлескен іс-әрекет барысында адамдар арасында түсініктер, идеялар, мүдделер, көңіл күйлер, сезімдер, көзқарастар және т.б. алмасу мағынасында қолданылады.

Практикалық психологтың сөздігінде (Головин, 1998) «коммуникация» «тілдесу, қатысым» ұғымына жақын мағынада қолданылып, оған кеңейтілген түрде анықтама беріледі. Мұнда тілдесу, қатысым тірі және жансыз табиғаттағы жүйелер арасында ақпарат алмасу жүретін байланыс, яғни, бір жағынан коммуникация қарым-қатынасқа қарағанда кеңірек ұғым ретінде түсіндіріледі, ал екінші жағынан, коммуникация «тілдесу, қатысымға» жақын ұғым ретінде тек ақпаратты беру үдерісіне ғана қатысты емес деп қарастырылады.

Қ.Б. Жарықбаев (1993) қарым-қатынасты біріккен іс-әрекет қажеттілігін туғызатын, адамдар арасындағы байланыстың дамуын орнататын күрделі көп жоспарлы үдеріс деп қарастырған. Адамдардың танымдық хабарлар алмасуы, өзара түсінісуі, бір-бірін қабылдауында

қарым-қатынастың үш жағы бар: интерактивті, коммуникативті, перцептивті. Қарым-қатынас деңгейлері – мезо, макро, микро, стандартты, шаблонды, жабайы, рухани, іскер, ойын т.б. Қарым-қатынас түрлері – әлеуметтік, бағдарлау, топтық, топаралық және т.б. Адамдар арасындағы қарым-қатынас жасау да аса қажетті шарттардың бірі – сөйлеушілердің өз ой пікірлерін өзгелерге, тыңдаушыларға қалайда жеткізіп, оларға әсер етуді көздесе, ал тыңдаушылардың қарым-қатынас орнатудағы сөйлеуші жақтың ой пікірін дұрыс ұғынып, оны іс жүзіне асыра білу мәдениеттілігіне байланысты.

Ф.Ш.Оразбаеваның пікірінше (2002) «коммуникация» сөзінің негізгі мазмұны «жалпы қарым-қатынас», «араласу», «хабарласу», «байланыс» мағыналарын білдіреді, адамдардың тіл арқылы сөйлесу үдерісін, тілдесу ерекшеліктерін, тілдің әлеуметтік мәні мен қоғамдық қызметін, адамдар арасындағы қарым-қатынасты, өзара түсінушілік болып табылады. Қарым-қатынас үдерісінде сөйлеушілер өздерінің ойларымен және сезімдерімен алмасады, бір-бірін жете танып, ашыла түседі, тілді одан әрі тереңірек меңгеріп, ойларын толығырақ жеткізсем деген қызығушылықтары артады.

Коммуникация мен қарым-қатынастың өзара байланысы мәселесін зерттеген ғалымдар Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев, Г.М. Андреева, И.М. Юсупов және т.б. қарым-қатынас коммуникацияны (ақпаратты беру), интеракцияны (өзара әрекеттестікті ұйымдастыру) және қабылдауды (өзара түсіністікті қабылдау және орнату) қамтитынына баста назар аударады. Коммуникативтік үдеріс ақпараттың арналар арқылы берілуі болса, оның негізгі функциялары әр элементтің даралығын сақтай отырып, әлеуметтік қауымдастыққа қол жеткізуден тұрады. Коммуникативтік үдеріс басқарушылық, ақпараттық, эмоционалдық және фатикалық функцияларды жүзеге асыратын актілерден тұрады. Осы функциялардың арақатынасы бойынша хабарламалар шартты түрде ерекшеленеді: ынталандырушы (сендіру, тапсырыс, сұрау), ақпараттық (ақпарат беру), экспрессивті (эмоционалдық тәжірибені қоздыру), фатикалық (байланыс орнату және қолдау).

Дағдылар іс-әрекетте қалыптасады, ал коммуникативтік дағдылар қарым-қатынас үдерісінде қалыптасады және жетілдіріледі. Коммуникативтік дағдылар психологиялық-педагогикалық категория ретінде негізделеді, бұл мәселе коммуникативтік құзыреттіліктің коммуникативтік

білім, коммуникативтік қабілет секілді компоненттерімен бірге қарастырылып, әртүрлі аспектіде түсіндіріледі: қарым-қатынас рәсімін білу С.Ю.Головин; қарым-қатынас субъектісінің өзінің тұлғалық сипаттамалары, қарым-қатынас объектісінде бағдарлай білу М.А.Хазанова; қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларындағы бағдарлану Г.С.Трофимова; коммуникативтік икемділік К.Е.Данилин; тұлғаның коммуникативтік мәдениетін қалыптастыру А.В.Мудрик; қарым-қатынас және коммуникация үрдісінің өзара байланысы туралы тұжырымдамалық ережелер М.С.Каган, Е.И.Пассов; қарым-қатынас өзара байланыс, сондай-ақ қатынастарды жолға қою мақсатында олардың күш-жігерін біріктіруге бағытталған ынтымақтастығы М.И. Лисина.

К.С. Құдайбергенова (2012) коммуникативтік құзыреттілік пәндік (тілдік емес құзыреттілік), тілдік (сөйлеу әрекеті құзыреттілігі), әлеуметтік-мәдени (әлеуметтік қарым-қатынас, қарым-қатынас психологиясы саласындағы білім мен тәжірибе), прагматикалық (мотив, ұстаным және мақсат) компоненттер жиынтығынан тұрады деп тұжырымдайды.

В.Н. Мясичев (2004) қарым-қатынасты психикалық білім беруде пайда болатын, шындықтың нақты объектісін (қарым-қатынаста бұл басқа адам немесе қауымдастық) тану нәтижелерін, сондай-ақ оған мінез-құлық, эмоцияны жинақтайтын психологиялық феномен ретінде зерттейді.

Сондықтан болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруды сөйлеу әрекеті теориясымен, сөйлеу дағдыларымен, нақты және виртуалдық қарым-қатынас үдерісімен байланыстыра отырып, зерттелетін құбылыстың өлшемдері мен көрсеткіштерін келесідей ұсынуға болады:

- ақпараттық-мазмұндық өлшем (нақты және цифрлық қарым-қатынас субъектілеріне бағдарлану; нақты және цифрлық қарым-қатынас үдерісіне кіру, нақты және цифрлық қарым-қатынастың вербалды және вербалды емес құралдарын пайдалану);

- коммуникативтік-әрекеттік өлшем (нақты және цифрлық қарым-қатынастың стратегиясы мен тактикасын таңдау; өзінің коммуникативтік әрекеттерін бақылау және үйлестіру; нақты және цифрлық қарым-қатынастың қажетті формаларын табу);

- имидждік өлшем (нақты және цифрлық қарым-қатынастың әртүрлі жағдайларында мінез-құлықты саналы басқару, тұлғаны сыртқы кел-

беті мен мінез-құлқымен түсіндіру, нақты және цифрлық қарым-қатынастың басқа тақырыбын және өзін қабылдау; белсенді және мұқият тыңдау).

Сонымен желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру нақты және виртуалдық кеңістіктегі адамдар арасындағы қарым-қатынас тұрғысынан да сипатталады.

Қазіргі қоғамды желілік құрылымдар қоғамы ретінде зерттеудің негізгі тәсілдеріне талдау жасалады. Желілік құрылым желіге икемділік пен динамикалық сипат беретін жаңа байланыстарды қосу арқылы кеңейетін орталықтандырылмаған өзара байланысты түйіндер немесе тораптар кешені ретінде қарастырылады.

Желілік құрылымдардың негізгі сипаттамалары ашықтық пен стихиялылық болып табылады:

- ашықтықты екі мағынада қарастыруға болады: бір жағынан, желі элементтерінің бір-біріне қатысты ашықтығы, оның бөліктері арасындағы ішкі бөлімдердің болмауы, екінші жағынан, сыртқы ортаға қатысты шекаралардың ашықтығы;

- стихиялық еркіндіктің, өзгергіштіктің қалыптасуы. Желіде элементтер арасында тұрақты байланыстар жоқ, олар өзекті мәселелерді шешу кезінде қалыптасады. Тұтастық желінің әртүрлі бөліктерінде болып жатқан үдерістерді синхрондауға мүмкіндік беретін жылдам тиімді желілік байланыс арнасымен қамтамасыз етіледі.

Желілік құрылымдар мен желілік логиканың таралуы асинхрондылық, сызықтық емес, мәндік және аксиологиялық плюрализм, жариялылықтың үстемдігі сипатына тән қазіргі уақытта ақпараттық-коммуникациялық желілермен қалыптасқан.

Сонымен, қазіргі қоғамда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуына байланысты желілік құрылымдар басымдыққа ие. Желілік құрылымдар полицентрлік болып табылады және әрбір адам оларды қалыптастырудың ықтимал орталығы бола алады, мұндай құрылымдардың тұтастығы тиімді байланыс арналарының болуымен қамтамасыз етіледі. Қоғамда мұндай коммуникациялық түйін жаңа ақпаратты өңдеуге, жинақтауға және өндіруге, сондай-ақ ерік-жігер мен іс-әрекеттің субъектісі бола алатын әлеуметтік субъект болып табылады.

Желілік құрылымдарға байланыс құралдарын, бұқаралық ақпарат құралдарын, хабар

тарату желілерін, Интернет, ұялы телекоммуникациялық жүйелерді жатқызуға болады. Жалпы алғанда, сарапшылардың пікірінше, желілік құрылымдар өркениеттік дамудың постиндустриалды кезеңінің ерекшеліктерін, олар дәстүрлі қоғамның құнды әлеуметтік иерархиялары мен қазіргі қоғамдағы ұтымды құрылымдардың (мемлекеттер, үкіметтер, саяси институттар, өндірістік құрылымдар) орнына жаңашылдықтың келуін сипаттайды.

Желілік қоғам тұжырымдамасы индустриалды қоғамның технологиялық экстраполяциясынан ұйымдық қайта құруларға және жаһандық өзара тәуелді әлеуметтік құрылымның пайда болуына баса назар аударады.

Әлеуметтік кеңістіктің өзін-өзі ұйымдастыруы жеке тұлғаның қызметін жандандырудың және оның қоғамдық динамикаға әсерінің заманауи және перспективалық формасы ретінде желілік әлеуметтік құрылымды тудырады. П.Бурдые (2005) әлеуметтік кеңістік тұжырымдамасының авторы ретінде «желілік қазіргі қоғамның барлық құрылымдарын қамтиды және бұл әлеуметтік болмыс пен жалпы әлем туралы көзқарастарды өзгертеді, әрине, әртүрлі масштабтағы желілерді енгізеді», – деп есептейді.

Әлеуметтік құрылым жаһандық, бірақ адам тәжірибесінің көп бөлігі аумақтық және мәдени тұрғыдан жергілікті. Ұлттық мемлекеттердің қазіргі шекараларымен немесе олардың тарихи бірегейлігінің мәдени шекараларымен анықталған нақты қоғамдар өндіріс, тұтыну, байланыс және билікті құрылымдайтын ғаламдық желілерге қосудың және алып тастаудың логикасымен терең бөлінген. Фрагментация желілік қоғамның қрылымдық ерекшелігі болып табылады (Борха Ж., Кастельс М., 1997).

Желілік қоғам – бұл жаһандық қоғам. Ғаламдық желілерде болып жатқан үдерістер барлығына әсер етеді. Себебі, адам өмірін қалыптастыратын және бақылайтын негізгі іс-шаралар осы жаһандық желілерде ұйымдастырылған: қаржы нарықтары; трансұлттық өндіріс, тауарлар мен қызметтерді басқару және тарату; жоғары білікті жұмыс күші; ғылым және технология; байланыс құралдары, мәдениет, өнер, спорт; жаһандық экономика мен үкіметаралық қатынастарды басқаратын халықаралық институттар, дін; экономика және т.б.

Желілердің нақты құрылымы және олардың жұмыс істеу ерекшеліктері қазіргі қоғамдардың ұйымдық құрылымдарына экстраполяцияланады. Бұл оларға бейімделу, жаһандану, фрагмен-

тация сияқты қасиеттерді белгілеуге мүмкіндік береді.

Білім беруде жүйелі түрде болып жатқан технологиялық үдерістер, негізінен қазіргі тәрбиелеу мен оқыту үдерістерін тікелей жақсартумен байланысты болуы керек. Осыған байланысты әртүрлі технологиялық құралдарды енгізу педагогикалық үдерісті жетілдірумен және оның мүмкіндіктерін кеңейтумен қатар жүруі керек. Осылайша, «желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалығы» білім беруде оқытушыға студенттермен бірге оның техникалық жағынан күрделі жақтарымен байланысуға мүмкіндік береді. Осы аспектіні оқу жоспарларына енгізетін білім беру бағдарламаларының саны үнемі өсіп келеді, сондықтан әдістемелік жабдықтау және оқу-әдістемелік базаны нығайту қажеттілігі артып келеді. Бұл технологияны енгізудің артықшылықтары мен әлеуеті даусыз, әсіресе бұл дербестікті дамытуға, танымдық қабілеттер мен мотивацияны арттыруға, коммуникативтік дағдыларын қалыптастыруға ықпал етері сөзсіз.

Г.М. Андреева (2007) «қарым-қатынас» категориясы «коммуникация» ұғымына қарағанда кеңірек дей отырып, қарым-қатынас құрылымының коммуникативтік, интерактивтік және перцептивтік жақтарын атап көрсетеді. Коммуникативтілік (байланыс, қарым-қатынас) үдерістерінің компоненттері: ақпараттық компонент (ақпаратты қабылдау, игеру, пайдалану және беру қабілеті); интерактивті компонент (тиімді өзара әрекеттесуге қол жеткізу үшін әсер ету қабілеті); перцептивті компонент (қарым-қатынас субъектілерінің эмоционалды жағдайын барабар қабылдау қабілеті).

Қазіргі уақытта коммуникативті дағдыларды дамыту мәселесі теориялық және практикалық педагогикалық психологияда маңызды орын алады. Бұл болашақ педагог-психологтардың кәсіби дайындығы үшін ерекше маңызға ие. Өйткені, болашақ педагог-психологтардың іс-әрекетіндегі көптеген күрделі қиындықтар коммуникация саласындағы білім, білік және дағдылардың жеткіліксіздігінен туындауы мүмкін.

Сондықтан, болашақ педагог-психологтар кәсіби білім, дағдылар мен құзыреттіліктерді меңгеріп қана қоймай, коммуникативтік саланы, тұлғааралық қарым-қатынас дағдыларын дамытуы керек. Осы міндеттерді шешу олардың коммуникативтік саласын дамытудың, желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың әдістемелерін әзірлеуді және оқу үдерісіне енгізуді өзек-

ті етеді.

Қазіргі заманғы желілік құрылымдардың күшеюі ақпараттық технологиялардың кең таралуына байланысты. Желілік құрылымдар дәстүрлі әлеуметтік иерархияға қарағанда бірқатар артықшылықтарға ие.

М. Кастельстің(2004) пікірінше, ақпараттық қоғамның негізгі институционалдық құрылымы желілік логиканы қамтиды. Жаһандық ақпараттық қоғамды сипаттайтын бұл желілік логика соңғы уақытта зерттеу объектісіне айналатын тәуекелдерді өндірумен де байланысты. Олардың нәтижелері тек ақпараттық қана емес, сонымен қатар тәуекелдердің коммуникативтік сипатын да көрсетеді. Өйткені, әлеуметтік желілер, соның ішінде олардың ақпараттық-технологиялық компоненті – Интернет қоғамдағы барлық қатынастардың негізі болатынын атап өтеді.

Ақпараттық дәуір ақпарат алмасу мен жаңа білім өндірісінің айқын үстемдігімен ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың өте жылдам дамуымен сипатталатын заманауи тарихи кезең. Мұндағы технологиялар медиа ресурстарға еркін және дерлік қол жетімділікті қамтамасыз етеді, желідегі байланыстардың жоғары қарқындылығын қолдайды.

Бұл желінің қазіргі әлемнің негізгі сипаттамасы ретінде жекелік, әлеуметтік, экономикалық және саяси өмірді қозғаушы күшке айналуын көрсетеді.

Желілік қоғамның теориялық негіздемесі оның дамуында бірнеше кезеңдерден өтті.

Қазіргі ғылыми білімде «желі» және «желілік құрылымдар» ұғымдары ең жалпы түрінде бір-бірімен байланысты желілер объектілерінің өзара әрекеттесетін жиынтығын көрсету үшін қолданылады. Желі кез-келген белгілі бір байланыстар мен өзара әрекеттесулер болатын адамдардың немесе олардың топтарының жиынтығы ретінде анықталады.

М. Кастельс (2004) желілік құрылымды «өзара байланысты түйіндер кешені және әр түйіннің нақты мазмұны қарастырылып отырған нақты желілік құрылымның сипатына байланысты, егер, желілер байланысқа қабілетті болса, жаңа түйіндерді қосу арқылы шексіз кеңейе алатын ашық құрылымдар» деп анықтады. Оның әлеуметтік морфологияның әлеуметтік әрекетке үстемдігін желілік құрылымдар қоғамының айрықша белгісі деген пікірімен келісеміз, өйткені белгілі бір желіге жату қоғамдағы билік пен өзгерістің маңызды көзі болып табылады.

Желілік құрылымдар қоғамы коммуникативті ортаның сапалы өзгеруімен сипатталады,

мұнда ақпарат шешуші рөл атқарады, өйткені табиғаты бойынша ол кез-келген кедергілер мен шекараларға қарағанда басқаларға жылдам енетін ресурс болып саналады.

Қазіргі әлеуметтік-мәдени кеңістік желілік қағидасы бойынша құрылымдалған, қоғамда желілік құрылымдар басым болғандықтан, олардың таралуы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың дамуымен тығыз байланысты.

Желілік қоғам (network society) ақпараттық және коммуникациялық технологиялардың да-

муына негізделген, әлеуметтік байланыстар мен экономикалық, мәдени үдерістердің желі арқылы жүзеге асуын сипаттайтын қоғамның формасы.

Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайы – бұл икемді, ақпаратқа негізделген, желілік байланыстар арқылы жүзеге асатын, жоғары мобильді және жаһандық әсерлерге тез жауап беретін әлеуметтік жүйе. Ол қоғамдағы әлеуметтік үдерістердің өзгеруі, олардың қарқыны, құрылымы және бағыттарын сипаттайды, оны негізгі аспектілері 1-кестеде көрсетіледі.

1-кесте

Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайы

Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық аспектілері	Негізгі сипаттамасы	Әсері мен өзгерістері
Әлеуметтік құрылым	Икемді, желілік байланыстар; дәстүрлі иерархияның қысқаруы; децентрализация	Қоғамдық қатынастар орталықсызданады, әртүрлі әлеуметтік топтар өзара әрекеттеседі
Қоғамдық коммуникация	Жедел ақпарат алмасу; онлайн қоғамдастықтар; глобалды және жергілікті байланыстар	Азаматтық белсенділіктің жаңа формалары; ақпараттық қозғалыстардың таралуы жылдамдайды
Экономикалық және кәсіби сала	Ақпараттық және креативті экономика; фриланс және онлайн-кіріспе; үнемі жаңа дағдыларға бейімделу	Жұмыс нарығы динамикалық; кәсіптер мен біліктілік талаптары өзгеріп отырады
Мәдени және құндылықтық аспект	Мәдени әртүрліліктің таралуы; жеке тұлға мен қауымдастық арасындағы баланс; құндылықтардың өзгеруі	Жеке бас пен әлеуметтік орта арасындағы үйлесім ізделеді; дәстүрлі нормалар трансформацияланады
Әлеуметтік тұрақтылық және тәуекелдер	Әлеуметтік мобильділік; ақпараттық тәуекелдер (жалған жаңалық, кибершабуыл); инновацияларға бейімділік	Қоғам тез бейімделеді, бірақ жаңа әлеуметтік кернеулер мен қауіптер пайда болады

Дереккөз/Ескертпе: Берілген кестені материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

Сондықтан болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында кәсіби қарым-қатынасты тиімді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін құндылық бағдарды, теориялық білімді, практикалық біліктіліктер мен рефлексивтік қабілеттерді жүйелі дамыту үдерісі деп анықталады.

Осыған байланысты тиімді қарым-қатынасты оқыту кезінде болашақ педагог-психологтарды субъект-субъектілік қатынастарды құруға, қарым-қатынас серіктесінің жас ерекшеліктеріне сәйкес қарым-қатынас құралдарын оңтайлы пайдалануға, эмпатикалық тыңдауға, қарым-қатынастағы этикет ережелерін сақтауға үйрету маңызды.

Қазіргі заманда қоғамның желілік құрылымы болашақ мамандардың кәсіби және жеке дамуына елеулі әсер ететін факторға айналды. Болашақ педагог-психологтар үшін коммуникативтік дағдылар – олардың кәсіби қызметінде табысты өзара әрекеттесу, студенттер мен әріптестермен тиімді қарым-қатынас орнату, эмоционалды және әлеуметтік интеллектті дамыту негізі болып табылады.

Желілік қоғам ақпараттық технологиялар мен интернет ресурстары арқылы әртүрлі коммуникациялық платформаларды ұсына отырып, болашақ педагог-психологтарға көпмәдениетті ортада өзара әрекеттесу мүмкіндігін кеңейтеді. Әлеуметтік желілер, кәсіби форумдар, онлайн-курстар мен вебинарлар студенттердің тілдік,

вербалды және вербальды емес қатынас дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік береді. Бұл оларға пікір алмасу, топтық жұмысты үйлестіру, талдау және конструктивті кері байланыс беру қабілеттерін қалыптастыруға жағдай жасайды.

Сонымен қатар желілік қоғам ақпараттық кеңістікте өзекті этикалық және мәдени нормаларды сақтауды талап етеді. Болашақ педагог-психологтар онлайн-коммуникацияны тиімді пайдалана отырып, өз ойларын анық жеткізе білу, аудиторияны тыңдау және эмоциялық контекстті дұрыс түсіну дағдыларын дамытады. Бұл олардың кәсіби құзыреттілігін арттырып, жеке тұлға ретінде коммуникациялық икемділігін нығайтады.

Сонымен, желілік қоғам болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын дамытуда маңызды құрал болып табылады. Ол кәсіби ортада өзара әрекеттесу мәдениетін қалыптастыруға, креативті ойлау мен сын тұрғысынан ойлау қабілеттерін жетілдіруге ықпал етеді.

Коммуникативті дағдылар тұлғаның ойды дұрыс, сауатты, түсінікті түрде түсіндіре білу және оны дұрыс қабылдау қабілеті, сонымен қатар оның жоғары теориялық және практикалық дайындығына негізделген саналы коммуникативті әрекеттер кешені.

Жалпы алғанда, коммуникативті дағдылар қарым-қатынастағы өзін-өзі басқару және коммуникативті жағдаятты дұрыс бағалау дағдылары болып табылады. Коммуникативті білім мен дағдыларды қалыптастыру үдерісінде болашақ педагог-психологтар субъектілік өзара әрекеттесуді құру қағидаларын іске асырудың келесі тәсілдерін меңгеруі тиіс:

- диалог құра білу (әңгімелесушілердің психологиялық теңдігі);
- мәселені анықтау (кеңес берушінің жеке өсу үрдісін өзектендіру, оның белсенділігін ынталандыру);
- дербестендіру (қарым-қатынас үдерісіне жеке қатысу);
- жеке даралау (әңгімелесушінің даралығына сәйкес педагогикалық ықпал ету құралдарын таңдау).

Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың психологиялық шарттары мен перспективалары жеке тұлғаның қолма-қол коммуникативті сапаларын жетілдірумен және кәсіби дайындық үдерісінде оның коммуникативтік әлеуетін ке-

ңейтумен байланысты. Бұл желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың теориялық моделін жасаудың қажеттілігін көрсетеді.

Зерттеу материалдары мен әдістері

Осы орайда зерттеу жұмыстары үш кезеңде жүргізілді:

- бірінші кезеңде болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың әдістемелері негізделді;

- екінші кезеңде желілік қоғам жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру деңгейлері (жоғары, орта, төмен) анықталды;

- үшінші кезеңде болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлау үдерісінде интерактивті әдістерді, цифрлық білім беру ресурстарын және онлайн-платформаларды қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылды.

Зерттеу барысында теориялық (талдау, контент-талдау, модельдеу және т.б.), эмпирикалық (сауалнама, т.б.) және математикалық-статистикалық тұрғыдан өңдеу әдістерімен қатар В.Ф. Ряховскийдің «Коммуникативтік қабілеттерді анықтау» тесті қолданылады. Бұл әдістеме көмегімен алынған барлық диагностикаланатын көрсеткіштер бойынша деректер эксперименттік және бақылау топтарындағы болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтауға негіз болады.

В.Ф. Ряховскийдің «Коммуникативтік қабілеттерді анықтау» тестінің ерекшелігі ұпай неғұрлым аз болса, қарым-қатынас деңгейі соғұрлым жоғары болады. Тест 16 сұрақтан тұрады, олардың жауаптары қарым-қатынас жағдаяттарының күрделілігі мен эмоционалдық қанықтылығы әртүрлі респонденттің типтік немесе қалаулы мінез-құлқын сипаттауға мүмкіндік береді. Тест нәтижелерін түсіндіру автор әзірлеген жауап кілтіне сәйкес жүргізіледі. Әдістеме ұсынылған сұрақпен келісу немесе келіспеу дәрежесін білдіру арқылы жауап беру керек: «иә» – 2 ұпай; «кейде» – 1 ұпай; «жоқ» – 0 ұпай. «Өте төмен» (30-31 ұпай), «төмен» (25-29 ұпай), «орташадан төмен» (19-24 ұпай), «орташа» (14-18 ұпай), «орташадан жоғары» (9-13 ұпай), «жоғары» (4-8 ұпай) және «өте жоғары» (3 ұпай немесе одан аз). Тест нәтижелері бойынша максималды саны 32 баллды құрайды және коммуникабельді еместігін көрсетеді, ал ең аз ұпай саны артық

қарым-қатынас туралы айтуға мүмкіндік береді. Қарым-қатынас деңгейінің орташа көрсеткіші 14-тен 24-ке дейінгі параметрлерге ие болуы керек. Бұл әдістеме коммуникативтік дағдыларды жеті деңгейлі шкала бойынша анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және талқылау

Экспериментке М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінен жалпы саны 152 студент қатысты. Оның ішінде, 6B03130-Психология, 4 курс, 68 студент және 6B01110-Педагогика және психология, 3 курс, 8 студент, яғни барлығы 76 студент бақылау тобында болды. 6B01110-Педагогика және психология, 2 курс, 4 студент; 6B01101-Психология, 2 курс, 8 студент; 6B01110-Педагогика және психология, 1 курс, 2 студент; 6B01101-Психология, 1 курс, 4 студент; 6B03130-Психология, 1 курс, 58 студент, яғни барлығы 76 студент эксперименттік топта болды.

Зерттеуіміздің мақсаты желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың теориялық моделінің іс-әрекеттік компонентінің қалыптасуын зерттеу.

Осы орайда, желілік қоғам жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру моделі көпдеңгейлі

жүйе ретінде қарастырылады, оның төмендегі компоненттері анықталып, оларға қысқаша сипаттама беріледі:

- мотивациялық компонент кәсіби коммуникацияға мотивациясын, коммуникативтік іс-әрекеттің маңыздылығын түсінуін, оны тұлғалық және кәсіби құндылық ретінде қабылдауын, коммуникативтік іс-әрекетке қызығушылығын, әлеуметтік жауапкершілігін қамтиды;

- когнитивтік компонент коммуникативтік дағдыларды жүзеге асыруға қажетті психологиялық-педагогикалық білімдер жүйесін (қарым-қатынас психологиясын, педагогикалық коммуникация, вербальды және вербальды емес өзара әрекеттестік, цифрлық коммуникацияның ерекшеліктерін) меңгеруін сипаттайды;

- іс-әрекеттік компонент кәсіби қарым-қатынасты жүзеге асыруға бағытталған практикалық біліктілік пен дағдылардың (тиімді диалог жүргізу, тыңдай білу, кері байланыс орнату, конфликт жағдайларын конструктивті шешу, кәсіби коммуникацияны ұйымдастыру, коммуникативтік іс-әрекетін талдау, бағалау және жетілдіру, коммуникативтік тәжірибені саналы түрде реттеу) қалыптасуын қамтиды;

Зерттеу барысында желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында әдістемелер іріктеліп, қалданылды (2-кесте).

2-кесте

Желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастырудың компоненттері, өлшемдері мен көрсеткіштері

Компоненттері	Өлшемдері	Көрсеткіштері
Мотивациялық компонент	- кәсіби коммуникацияға ішкі мотивациясының болуы, қарым-қатынасты тұлғалық және кәсіби құндылық ретінде қабылдауы	- кәсіби коммуникацияға мотивациясының болуы; коммуникативтік іс-әрекеттің маңыздылығын түсінуі, оны тұлғалық және кәсіби құндылық ретінде қабылдауы; коммуникативтік іс-әрекетке қызығушылығының болуы; әлеуметтік жауапкершілігінің болуы.
Когнитивтік компонент	- коммуникативтік дағдыларды жүзеге асыруға қажетті психологиялық-педагогикалық білімдер жүйесін меңгеруі	- қарым-қатынас психологиясын меңгеруі; педагогикалық коммуникация жүргізуі; вербальды және вербальды емес өзара әрекеттесуі; цифрлық коммуникацияның ерекшеліктерін білуі.
Іс-әрекеттік компонент	- кәсіби қарым-қатынасты жүзеге асыруға бағытталған практикалық біліктілік пен дағдылардың болуы	- тиімді диалог құра білуі, белсенді тыңдай білуі, кері байланыс орната алуы; конфликт жағдаяттарын конструктивті шешуі; онлайн және офлайн ортада кәсіби коммуникация жүргізуі; коммуникативтік іс-әрекетін талдау, бағалау және жетілдіру қабілеті; коммуникативтік тәжірибені саналы түрде реттеуі.

Дереккөз/Ескертпе: Берілген кестені материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

Кестеде көрсетілгендей, желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларының қалыптасуының деңгейлері (жоғары, орта, төмен) анықталады және олардың мазмұнына сипаттама беріледі.

Жоғары деңгей: болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік іс-әрекетке тұрақты мотивациясы қалыптасқан, кәсіби қарым-қатынастың маңыздылығын толық түсінеді, коммуникация теориясы мен практикасы бойынша жүйелі білімді меңгерген, вербальды және вербальды емес коммуникация құралдарын тиімді қолданады, офлайн және онлайн ортада диалогты сенімді жүргізіп, конфликт жағдаяттарды конструктивті түрде шешеді, өзінің коммуникативтік әрекетіне сыни тұрғыдан талдау жасап, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылады.

Орта деңгей: болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік іс-әрекетке оң көзқарасы қалыптасқанымен мотивациясы тұрақсыз, теориялық білімдері жеткілікті болғанымен, оларды тәжірибеде қолдануда қиындықтар кездеседі, қарым-қатынас барысында кейбір коммуникативтік қателер жіберуі мүмкін, өзіндік рефлексиясы бар, бірақ ол жүйелі сипат алмайды және сыртқы қолдауды қажет етеді.

Төмен деңгей: болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік іс-әрекетке қызығушылығы төмен, кәсіби қарым-қатынастың маңызын толық түсінбейді, коммуникация теориясы бойынша білімдері фрагментарлы, практикалық дағдылары жеткіліксіз, қарым-қатынас барысында сенімсіздік байқалады, кері байланыс орнатуда қиындықтарға тап болады, өзін-өзі талдау дағдылары әлсіз, коммуникативтік қателерін түзетуге ұмтылысы төмен.

Сонымен, болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау үшін В.Ф. Ряховскийдің «Коммуникативтік қабілеттерді анықтау» тесті қолданылады.

Аталған әдістеме бойынша нәтижелерді талдау келесідей көрсеткіштер береді:

-14-18 ұпай жинаған бақылау тобында 38 студент (50%), ал эксперименттік топта 40 студент (52,30%). Студенттер қалыпты коммуникабельді, ізденімпаз, қызықты сұхбаттасушыны құлшыныспен тыңдайды, қарым-қатынаста шыдамды, өз көзқарасын ашуланбай қорғайды. Жаңа адамдармен кездесуге барады. Соған қарамастан, шулы компанияларды ұнатпайды, экстравагантты ерсі қылықтар мен сөз тіркестері тітіркендіреді.

- 9-13 ұпай. жинаған бақылау тобында 22 студент (29,04%), ал эксперименттік топта 21 студент (28,08%). Студенттер өте көпшіл (кейде, мүмкін, тіпті шектен тыс). Барлығын білуге күштар, сөйлегіш, әртүрлі мәселелер бойынша сөйлегенді ұнатады, ал бұл басқалардың тітіркенуін тудырады. Жаңа адамдармен танысуға дайын тұрады. Назардың орталығында болғанды ұнатады, өтініштерден бас тартпайды, бірақ оны орындай бермейді. Кейде шашыраңқы, бірақ тез қайтады. Қиындықтарға тап болған кезде табандылық, шыдамдылық және батылдық жетіккіремейді. Бірақ, өзін шегінбеуге мәжбүрлей алады.

- 4-8 ұпай жинаған бақылау тобында 16 студент (20,96%), ал эксперименттік топта 15 студент (19,72%). Студенттер коммуникабельді, әрқашан барлық нәрселерден хабардар болады. Барлық пікірталастарға қатысқанды ұнатады, дегенмен кейбір маңызды тақырыптар зерігуге алып келуі мүмкін. Кез-келген мәселе бойынша сөз қабылдауға дайын, тіпті егер бұл туралы үстірт түсінік болса да. Барлық жерде өзін еркін сезінеді. Кез-келген нәрсені шешеді, бірақ оны әрдайым сәтті аяқтай алмайды.

Әдістемені қолданып жүргізілген зерттеу барысында алынған мәліметтерге жасалған талдау экспериментке қатысқан барлық студенттерде (152 студент) көп немесе аз дәрежеде коммуникативтік дағдылары қалыптасқан деуге болады. Өйткені, әрбір топ бойынша орташа балл шамамен бірдей (ЭТ -18 балл, БТ-16 балл) және орташа деңгейге сәйкес келеді, бұл студенттердің коммуникативтік дағдыларын одан әрі дамыту қажеттілігін көрсетеді (3-кесте).

3-кесте

В.Ф. Ряховскийдің «Коммуникативтік қабілеттерді анықтау» тесті бойынша нәтижелердің көрсеткіштері (%)

Деңгейлері/Шкалары	Бақылау тобы (БТ) 76 студент	Эксперименттік топ (ЭТ) 76 студент
Орташа	50% (38 студент)	52,30% (40 студент)
Орташадан жоғары	29,04% (22 студент)	28,08% (21 студент)
Жоғары	20,96% (16 студент)	19,72% (15 студент)

Дереккөз/Ескертпе: Берілген кестені материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

Сондықтан желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру моделінің іс-әрекеттік компонентінің қалыптасуын зерттеуге бағытталған эксперименттік тәжірибе жұмыстарының нәтижелері келесі тұжырымдар жасауға мүмкіндік береді:

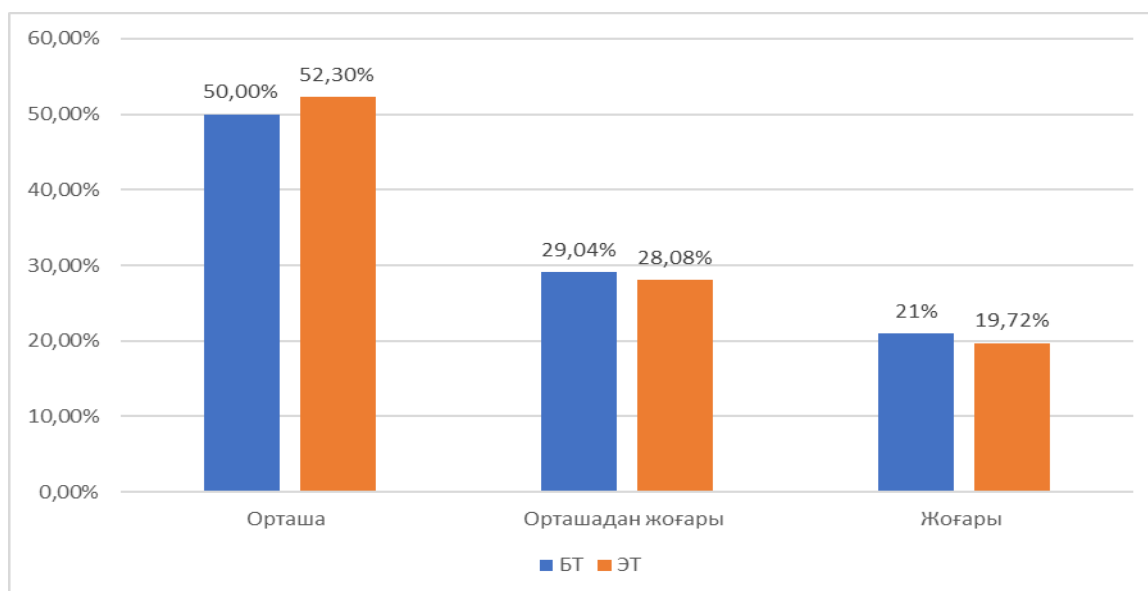
- жоғары деңгейде болашақ педагог-психологтар офлайн және онлайн ортада диалогты сенімді жүргізіп, конфликт жағдаяттарды конструктивті түрде шешуге, өзінің коммуникативтік әрекетіне сыни тұрғыдан талдау жасап, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылады;

- орташа деңгейде болашақ педагог-психологтар қарым-қатынас барысында кейбір коммуникативтік қателер жіберуі мүмкін, өзіндік рефлексиясы бар, бірақ ол жүйелі сипат алмайды және сыртқы қолдауды қажет етеді, коммуникативтік тәжірибені саналы түрде реттеу дағдысы толық қалыптаспаған;

- төмен деңгейде болашақ педагог-психологтарда қарым-қатынас барысында сенімсіздік байқалады, кері байланыс орнатуда қиындықтарға тап болады, өзін-өзі талдау дағдылары әлсіз, коммуникативтік қателерін түзетуге ұмтылысы төмен (1-сурет).

1-сурет

В.Ф. Ряховскийдің «Коммуникативтік қабілеттерді анықтау» тесті нәтижелерінің диаграммасы

Дереккөз/Ескертпе: БТ – Бақылау тобы. ЭТ – Эксперименттік топ
Берілген суретті материалдарды талдау негізінде авторлар құрастырған

Осыдан желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптасуының орташа деңгейде болуы тұлғааралық қарым-қатынастың маңызды аспектілеріне (қарым-қатынаста бастамашылық, коммуникативтік сөйлеу белсенділігі, диалог құра білу) баса назар аударуды талап етеді. Дамыған коммуникативтік дағдыларының болуы қарым-қатынас пен байланыс орнатуды жеңілдетеді. Мұндай дағдыларға тындау, орынға сөйлеу, әңгімені жалғастыру, әңгімелесушіге жүгінудің дұрыс түрін таңдау мүмкіндігі жатады. Бұл әлеуметтік

дағдының негізіне табиғи қарым-қатынас және психологиялық байланысқа түсу, қарым-қатынас барысында өзара қабылдауға негізделген сенімді қатынастарды қалыптастыру мүмкіндігі алынады.

Қорытынды

Қоғамның экономикалық және саяси өміріндегі қарқынды өзгерістер кезеңінде адамның өзін қоршаған әлеуметтік ортаға бейімделу мүмкіндіктеріне қызығушылық артады. Қазіргі уақытта адамның тұлғааралық кеңістігін ұйым-

дастыруды және оның әлеуметтік ортаға бейімделуін анықтайтын жеке коммуникативтік сипаттамаларды зерттеу маңызды. Бұл желілік қоғамның әлеуметтік-динамикалық жағдайында болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру үдерісінің мәнін ашып көрсетудің қажеттілігін айқындайды.

Желілік қоғамның негізгі әлеуметтік-динамикалық жағдайына келесілерді жатқызуға болады:

- әлеуметтік құрылымдарды «желіге қосу»: қатаң иерархиялардан жеке, топтық және қоғамдық деңгейлердегі икемді, өзін-өзі ұйымдастыратын желілерге көшу;

- әлеуметтік шындықты виртуалдандыру: интернет-технологиялар негізінде құрылған жаңа тіршілік кеңістігін (әлеуметтік виртуалдылық) қалыптастыру;

- теңсіздік құрылымының өзгеруі: желілік трансформация әлеуметтік бәсекелестіктің күшеюіне және орта таптың нашарлауына алып келеді;

- ақпараттың жылдамдығы мен қол жетімділігі: байланыс орнату мен ақпарат алмасудағы кедергілерді азайту, бұл адамды деректер жылдамдығына тәуелді етеді;

- әлеуметтік тұрақсыздық: басқару мен өзін-өзі ұйымдастырудың жаңа модельдеріне үнемі бейімделу қажеттілігін талап етеді.

Бұл жағдайлар қоғам құрылымын үнемі жаңартып отыру жағдайында басқарудың жаңа тәсілдерін талап ете отырып, әлеуметтік қатынастарды өзгертеді.

Болашақ педагог-психологтардың коммуникативтік дағдыларын қалыптастыру олардың кәсіби маман ретінде қалыптасуының қажетті факторларының біріне саналады. Алдымен студенттерге жоғары білікті маманға қажет коммуникативті қасиеттері туралы дұрыс түсінік беру керек және оқу жылдарында осы сапаларды қалыптастыру, жетілдіру қажет. Ол үшін болашақ педагог-психолог ретінде студенттердің коммуникативтік қабілеттері мен кәсіби құзыреттіліктерін арнайы тапсырмалар жүйесі арқылы іс-әрекеттің кәсіби модельдерін меңгертуге бағыттауға болады. Мұндай арнайы оқыту олардың коммуникативтік дағдыларымен бірге қарым-қатынас қабілеттерінің деңгейі мен тиімділігін арттырады.

Тұлғаның коммуникативті саласын дамыту студенттік жаста ең сәтті болып табылады, онда белгілі бір коммуникативті алғышарттар қалыптасқан, толыққанды даму үшін негіз қаланған, бірақ сонымен бірге оларды одан әрі жақсарту және жетілдіру мүмкіндігі бар.

Дамыған коммуникативтік дағдылар студентке қарым-қатынас қиындықтарын жеңуге көмектеседі, сонымен қатар тиімді қарым-қатынас жасау қабілетін анықтайды. Өйткені жоғары дамыған коммуникативті қабілеттері бар болашақ педагог-психологтардың жеке өнімділігі жоғары. Коммуникативтік саланың жоғарыда аталған барлық аспектілері студенттердің кәсіби педагог-психолог ретінде қалыптасуында маңызға ие.

Қаржыландыру

Зерттеу қандай да бір мемлекеттік, коммерциялық немесе коммерциялық емес ұйым тарапынан арнайы қаржылық қолдау алған жоқ.

Алғыс білдіру

Авторлар зерттеуге қатысып, өз уақытын бөліп, құнды жауаптар берген барлық қатысушыларға шынайы алғысын білдіреді.

Мүдделер қақтығысы

Авторлар осы зерттеуге байланысты қандай да бір мүдделер қақтығысының жоқ екенін мәлімдейді.

Авторлардың үлесі

Л.Ж. Бегалиева – зерттеу тұжырымдамасын әзірлеу, әдіснаманы анықтау, зерттеу материалдарын талдау, мақаланың бастапқы нұсқасын дайындау.

А.М. Усенова – зерттеуді ұйымдастыру, деректерді жинау және өңдеу, нәтижелерді интерпретациялау, мақаланы редакциялау.

Д. Нурғалиева – әдебиеттерге шолу жасау, зерттеу нәтижелерін талқылауға қатысу, мәтінді ғылыми тұрғыдан толықтыру және редакциялау.

Н. Салыбек – эмпирикалық материалдарды жинау, деректерді жүйелеу, қорытындыларды әзірлеуге және мақаланың соңғы нұсқасын дайындауға қатысу.

Әдебиеттер

- Borja, J., & Castells, M. (1997). *Local and global: Management of cities in the information age*. Earthscan.
- Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: A theoretical blueprint. In M. Castells (Ed.), *The network society: A cross-cultural perspective* (pp. 3–49). Edward Elgar.
- Denes, F. (2006). Notes on a visual philosophy. *Hyperion*, 1(3).
- Keitsch, M. M., & Reichl, V. (2010). Visual philosophy: An approach towards interpreting and mediating philosophical ideas through visualization. *Copenhagen Working Papers on Design*, (1), 89–90.
- Андреева, Г. М. (2007). *Социальная психология: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений* (5-е изд., испр. и доп.). Аспект Пресс.
- Бурдые, П. (2005). *Социальное пространство: Поля и практики*.
- Головин, С. Ю. (1998). *Словарь практического психолога*.
- Жарыкбаев, Қ. Б. (n.d.). *Психология*.
- Казakov, М. Ю. (2014). *Социально-коммуникативные основы формирования социальной солидарности в сетевом (со) обществе* [Автореферат диссертации кандидата философских наук].
- Кастельс, М. (2000). *Информационная эпоха: Экономика, общество и культура* (О. И. Шкаратан, науч. ред.). ГУ ВШЭ.
- Кастельс, М. (2004). *Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе*. У-Фактория.
- Құдайбергенова, К. С. (2012). *Құзырлылықтың педагогикалық категория ретінде дамуының теориялық-әдіснамалық негіздері: Монография*.
- Мясищев, В. Н. (2004). *Психология отношений: Избранные психологические труды*. МПСИ.
- Оразбаева, Ф. Ш. (n.d.). *Тілдік қатынас: Теориясы және әдістемесі*.

References

- Borja, J., & Castells, M. (1997). *Local and global: Management of cities in the information age*. Earthscan.
- Castells, M. (2004). Informationalism, networks, and the network society: A theoretical blueprint. In M. Castells (Ed.), *The network society: A cross-cultural perspective* (pp. 3–49). Edward Elgar.
- Denes, F. (2006). Notes on a visual philosophy. *Hyperion*, 1(3).
- Keitsch, M. M., & Reichl, V. (2010). Visual philosophy: An approach towards interpreting and mediating philosophical ideas through visualization. *Copenhagen Working Papers on Design*, (1), 89–90.
- Andreeva, G. M. (2007). *Sotsial'naya psikhologiya: Uchebnoe posobie dlya studentov vysshihkh uchebnykh zavedenii* [Social psychology: A textbook for students of higher educational institutions] (5-e izd., ispr. i dop.). Aspekt Press. (in Russian).
- Burd'e, P. (2005). *Sotsial'noe prostranstvo: Polya i praktiki* [Social space: Fields and practices]. (in Russian).
- Golovin, S. Yu. (1998). *Slovar' prakticheskogo psikhologa* [Dictionary of a practical psychologist]. (in Russian).
- Zharykbaev, K. B. (n.d.). *Psikhologiya* [Psychology]. (in Kazakh).
- Kazakov, M. Yu. (2014). *Sotsial'no-kommunikativnye osnovy formirovaniya sotsial'noi solidarnosti v setevom (so)obshchestve* [Social and communicative foundations for the formation of social solidarity in a network (co)community] [Avtoreferat dissertatsii kandidata filosofskikh nauk]. (in Russian).
- Kastel's, M. (2000). *Informatsionnaya epokha: Ekonomika, obshchestvo i kul'tura* [The information age: Economy, society and culture] (O. I. Shkaratan, nauch. red.). GU VShE. (in Russian).
- Kastel's, M. (2004). *Galaktika Internet: Razmyshleniya ob Internetе, biznese i obshchestve* [The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business and society]. U-Faktoriya. (in Russian).
- Kudaibergenova, K. S. (2012). *Kuzyrlylyktyн pedagogikalyk kategoriya retinde damuynyn teoriyalyk-adisnamalyk negizderi: Monografiya* [Theoretical and methodological foundations of the development of competence as a pedagogical category: Monograph]. (in Kazakh).
- Myasishchev, V. N. (2004). *Psikhologiya otnoshenii: Izbrannye psikhologicheskie trudy* [Psychology of relations: Selected psychological works]. MPSI. (in Russian).
- Orazbaeva, F. Sh. (n.d.). *Tildik katynas: Teoriyasy zhane adistemesi* [Language communication: Theory and methodology]. (in Kazakh)

Авторлар туралы мәлімет:

- Бегалиева Ляйля Жанаталиевна – 8D01110 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының докторанты, М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент, Қазақстан, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).
- Үсенова Ақкенже Мұқанқызы – М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, «Жалпы педагогика және психология» кафедрасының PhD, қауымдастырылған профессор (Шымкент, Қазақстан, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).
- Нурғалиева Долорес – педагогика ғылымдарының кандидаты, педагогика және білім беру менеджменті кафедрасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: nurdolores@mail.ru).
- Салыбек Назира – аға оқытушы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (Шымкент, Қазақстан, e-mail: Salibek_nazira_75@mail.ru).

Information about the authors:

Ussenova Akkenzhe Mukhanovna – PhD, Associate professor, Department of General pedagogy and psychology, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).

Lyailya Begaliyeva – Doctoral student of the 8D01110 – Pedagogy and Psychology educational program, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).

Nurgaliyeva Dolores – candidate of pedagogical sciences, Department of Pedagogy and Educational Management, Al-Farabi Kazakh national university, (Almaty, Kazakhstan, e-mail: nurdolores@mail.ru).

Salybek Nazira – Senior Lecturer, M. Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: Salibek_nazira_75@mail.ru).

Сведения об авторах:

Усенова Аккенже Муқановна – PhD, ассоциированный профессор, зав. кафедрой общей педагогики и психологии Южно-Казахстанского университета им. М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).

Бегалиева Ляйля Жанаталиевна – докторант образовательной программы 8D01110 – «Педагогика и психология», Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: akkenzhe_08@mail.ru).

Нурғалиева Долорес – кандидат педагогических наук, кафедра педагогики и образовательного менеджмента, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: nurdolores@mail.ru).

Салыбек Назира – старший преподаватель, Южно-Казахстанский университет имени М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: Salibek_nazira_75@mail.ru).

Келіп түсті: 27.02.2026

Қабылданды: 31.08.2026